

ZADNJA IZMENA

Rosa Liksom

Raji prazne poti

Živel sem z materjo vseh osemnajst let in vedno sva bila le jaz in mama. Ko sem se rodil, očeta že ni bilo več in se ga tudi nisem kaj prida trudil poiskati. Nikdar ga nisem pogrešal, pa saj ne bi vedel, kaj bi z njim. Že od malega sem vse delil z mamo in celo v puberteti, ko so se pri drugih odnosi s starši zaostri, je šlo nama še bolje kot prej. Mama ni nikoli hodila v službo. Vedno je bila doma in užival sem v tem. Druge so vlačili v varstvo ali k sorodnikom, jaz pa sem smel biti vedno z mamo. Vseh teh osemnajst let je bila invalidsko upokojena, ker je imela nekoč v mladosti neko manjšo motnjo, vendar sam nisem nikoli nič opazil. Seveda priznam, da je bila mama vedno bolj tihe sorte, nekako občutljiva in ni marala hoditi ven. Že od malih nog sem hodil jaz v trgovino in v kiosk, kjer sem vplačeval stavne listke. Zelo dobro sva se počutila doma. Zvečer sva skupaj gledala televizijo, včasih sva se igrala, nekoč mi je celo poskušala brati pravljico. Kvačkala je prevleke za postelje in jih prodajala ciganom. Denar, ki ga je dobila zanje, mi je takoj dala in lahko sem si kupil, kar sem si želel. Stanovala sva v šestem nadstropju in vražje dobro sva videla stolp gasilskega doma. Ugibala sva, kdaj bodo zatulile sirene in bo rdeča luč začela utripati. Nato sva ugibala, kje neki gori in kako velik požar je. Naslednji dan sva listala po časopisu, kdo je bolje zadel. Mama je bila res čedna, prav ljubka, zelo bele polti in gibčna,

čepprav ne tako suha, kot bi si jaz želel. Iz šole sem vedno prihajal naravnost domov in nikdar nisem s prijatelji postaval pred hišo, ker me to ni veselilo. Tudi razne klape me niso privlačile. Miren fant sem in doma mi je bilo vedno prijetno. Šolo sem končal častno, čeprav so me v njej vedno zbadali. Doma me je mama tolažila, zato se nisem zmenil zanje. Bil sem precej zrelejši od drugih, a sem kljub temu sklenil, da se ne bom šolal več, kot je obvezno. Tudi mama se je strinjala s tem in poiskal sem si službo na pošti. Mama je bila zelo zadovoljna, saj sem imel do upokojitve zagotovljen državni kruh. Vse je šlo prekleto dobro. Potem pa se je nekega večera, ko sem se vrnil iz službe, zgodilo, da je bila mama že v postelji. Seveda sem nekaj časa premišljeval, zakaj je mama ob tem času že v postelji, kajti odkar pomnim, še ni šla spat prej, kot sem prišel iz službe. Razmišljal sem, pa jo pustimo spati, in sem si postlal na blazinjaku. Ko sem se naslednje jutro prebudil, je mama še vedno ležala oblečena, celo predpasnik je imela na sebi. Doumel sem, da je verjetno zbolela, in odpravil sem se v lekarno po praške in aspirine, če je po naključju staknila gripo. Ni vzela zdravil, čeprav sem ji jih ponujal. Ves čas je ležala v istem položaju in čudno molčala. Resda je bila vedno bolj tiha, a med boleznijo je bila še tišja. Šel sem v službo, po službi v trgovino in začel sem pripravljati večerjo, kakor sem pač znal. Ponudil sem tudi mami, vendar se ni dotaknila ničesar. Prigovarjal sem ji in po nekaj tednih mi je začela odgovarjati v kratkih stavkih, proseč me, naj jo okopam in preblečem v spalno srajco. Obljubil sem ji, da jo bom, čeprav sem se zgrozil ob misli, da bi moral videti golo mamó. Nisem je želel sleči, vendar sem bil v to prisiljen. Imela je zaprte oči in nekam zadovoljen nasmešek na obrazu. Nisem je hotel gledati v obraz. Bila je težka kot vreča cementa, a mi je vseeno uspelo. Odšel sem spet v službo in upal, da bo ozdravela, kajti potem bo življenje spet takšno kot prej. Pomislil sem že na to, da bi poklical zdravnika, a sem se premislil, kajti potem bi mogoče mamó odpeljali v bolnišnico, tega pa nisem želel. Rad bi jo sam negoval in tudi mama se je strinjala, da ne potrebuje zdravnika. Umival sem jo in ji menjaval spalno srajco ter se privadil gospodinjskim opravilom. Nekega petka je hišnik odklenil vhodna vrata in se razgledoval. Začel se je pritoževati, češ da sosedje trdijo, kako od tod nekaj smrdi. Prišel je pogledat, kaj se dogaja. Takoj sem se spomnil, da, zaboga, že mesec dni nisem zračil. Hitro sem odprl okno in povedal, da je mama

zbolela, zato je vse narobe. Hišnik se je ozrl proti postelji in odšel. Ko sem se naslednji večer vrnil domov, so mamó že odpeljali, prekleto. Komaj sem utegnil sesti, da bi vse skupaj dojel, ko je vstopil spet hišnik, tokrat s policajema. Vprašal sem, kaj naj vse to pomeni, a mi niso odgovorili. Rekli so mi le, naj grem ubogljivo v policijski avto. Seveda sem šel, ker sem mislil, da me bodo peljali k mami. Pripeljali so me sem, na bolniški oddelek. Še vedno mi ni jasno, zakaj. Imajo me tukaj, ne pustijo me ne v službo ne na drug oddelek, da bi pogledal mamó. Ne vem, kaj bo zdaj z nama. Še iste sobe nimava. Vse je narobe, še mame ni, da bi jo vprašal, kaj zdaj.

* * *

Ta dan je bil posvečen smrti, vse je kazalo na to. Bele snežne jerebice ob poti v vas so stale brez strahu kot kipci, na robu polja pa je čepela velika črna žival, za katero nihče ne bi mogel zagotovo trditi, ali je volk ali medved, in velik črn krokar je v loku plaval nad hišo že ob jutranji molži.

Te napovedi so bile tako jasne, da so vsi v izbi molčali. Nihče ni odprl ust, vendar so vseeno vedeli, da je smrt blizu. Prestrašeni so strmeli drug v drugega, kot da bi hoteli preložiti smrt s svojih ramen na pleča koga drugega.

Babica je čemela na robu postelje in molila sama zase. "Moj čas je prišel," je rekla tako tiho, da je drugi v izbi niso mogli slišati. Dedek je kadir pipo na robu klopi in izhrkal katar kar na tla. On ni nameraval umreti, to so lahko videli vsi. Pordela lica, jasne oči in odločne kretnje. Ob mizi so sedeli Visa, oče in mati. Tiho so zajtrkovali, ne da bi odprli radio za jutranje novice, čeprav so jih po navadi poslušali. V izbi je vladalo težko in turobno ozračje. Mati je odšla v hlev, oče pa za kočó sekati drva. Visa se je usedel v gugalnik čisto poleg babice. Babica je bila že nekje daleč, sam bog ve, kje. Visa je opazoval babičino usahlo telo, ki je bilo bliže rojstvu kot smrti, kosti pa so štrlele spod volnene srajce, in zajela sta ga neskončen mir in spokoj. Babičini redki sivi lasje, drobne modre oči, pogreznjene v jamice, in zgubane roke kot pri novorojenčku. Visa je začutil, kako svetla in vabeča je smrt med njim in babico.

Mati se je vrnila iz hleva in dala gret mesno juho. Oče je prišel jest,

ne da bi ga šel Visa klicat.

"Pazi na sekiro, da ti ne zdrsne na nogo," je rekla mati, ko je pobirala krožnike z mize.

"Ne stresaj neumnosti," je oče skušal skriti strah, ki je bil tako močno navzoč, da bi se ga lahko dotaknil z roko.

"Nesi babici kozarec mleka," je mati naročila Visu.

Visa je ubogal brez besed in ponudil babici mleko, toda ta je le pokimala in zaprla oči.

"Je umrla?" se je oglasil dedek s klopi na videz neprizadeto.

Nihče mu ni odgovoril.

Opoldne je sonce toplo posijalo in povsod je žarela svetla nebeška svetloba. Sneg se je bleščal ves bel in čist, jezero je vabilo in breze na bregu so bile kot beli labodi.

Visa je začutil nemir. Moral je ven, daleč, tja, kjer se stikata nebo in zemlja. Iz kota izbe je vzel smučī in odšel, ne da bi se ozrl, smučat čez jezero proti belim hribom v daljavi. Sonce je sijalo vabeče in toplo. Snežne jerebice so se dvignile in izginile. Visa je drsal v dolgih, mirnih korakih, s kučmo na glavi in s smučmi na nogah. Postal mu je vroče, pot mu je v kapljicah prekril čelo, počutil pa se je zelo mirno. Mogoče so bila pa znamenja lažna, mogoče babica le še ne bo umrla danes. Visa se je počutil lahkega kot perešček. Telo je imel sproščeno in gibčno, vse je bilo lepo in prav.

Mati je sedela v gugalniku in pogledovala proti babici. Takrat se je v okno zaletel črn ptič. Mati se je ozrla na uro, kazala je nekaj čez eno. Skočila je pokonci in pogledala babico.

"Je umrla?" je spraševal dedek.

Nihče mu ni odgovoril.

Mati je vznemirjena stekla iz izbe za kočo.

"Črn ptič se je zaletel v okno in babica ..."

"Je umrla," je nadaljeval oče.

"... diha in se smehlja."

Oče je odvrgl sekiro in stekel noter.

"Kje je Visa?" je mrzlično vprašal.

"Smučat je šel na jezero," mu je odvrnil dedek in strmel skozi okno.

Mati je planila v jok, oče si je prekril obraz z rokami.

Zvečer so prinesli Visovo truplo in ga položili v savno. Bil je kot živ, rdečih lic in srečnega obraza.

* * *

Bilo mi je šestintrideset let, ko sem šla sedet v Hmeenlinno. V vrečko sem si stlačila debelo flanelasto spodnje perilo, da me ne bi zeblo. V mislih sem se pripravila na to, da bodo tam strašno vlažne spalnice, mrzle in puste, vendar ni bilo prav nič mraz. Čisto v redu sobe, boljše, kot sem jih takrat imela doma. Vse skupaj sem si bila predstavljala čisto drugače. Mislila sem, da bo eno samo garanje, pazniki bodo grozno rjuli in surovo pretepali. Pa niso bili taki, prav tihi so bili in zase so se brigali. Delo je bilo raznoliko, tudi s puško nam niso nikoli grozili, kakor so počeli v tovarni, če smo se malo dlje zadržale po odmoru. Moram priznati, da je bilo lažje delati tam kot pa v tovarni. V tovarni ti je prekleti šef ves čas stal za ritjo, in če si malce pregloboko zajel sapo, ti je že kracal odpoved. Tam v Hmeenlinni si lahko eno prižgal, včasih tudi dve, pa so pazniki samo zehali. Jaz sem imela še posebno lena paznika, pravzaprav sta bili paznici. Ena je imela strašno zajeten vamp in je sopihala, brž ko je morala navzgor po stopnicah. Druga je pustila študij in šla delat. Prav zamorjena je bila videti, ves čas nekam odsotna. Druge ženske so vedele povedati, kako je govorila, da bo nekoč še doštudirala za profesorico. Ne verjamem. Tam je bila, ko sem prišla, in tam je ostala še po mojem odhodu, tam bo tudi umrla, povem vam. Verjetno še knjige ni nikoli odprla, samo lagala je. Devet let sem bila notri. Imele smo tudi dopust, vendar nisem šla nikamor. Kam neki bi pa šla. Imele smo toplo hrano, ob nedeljah in praznikih smo lahko spale do devetih. Nisem marala na dopust, čeprav so me silili. Rekla sem, da ne grem nikamor in da mi tudi ni treba. Niso razumeli, vendar se mi ni dalo razlagati, da gre za načelo. Odločila sem se, še preden se je karkoli zgodilo, da bom odsedela, kar mi bodo naložili, prav vse dni do zadnjega. Čeprav so me nekje na sredini hoteli odpustiti, nisem šla. Trmasto sem vztrajala. Bila sem tam natanko devet let, to znese tri tisoč dvesto petinosemdeset dni in še dva prestopna dneva. Bila sem celo tako natančna, da sem pri vratih čakala do ure in minute natanko, šele potem sem odšla. Spominjam se moža, ki je stražil vhod in me je gledal, kot da bi bila pris-

muknjena, jaz pa sem kar sedela in ga pustila, naj se čudi. Tako je bila zadeva opravljena in nikoli več nisem o vsem skupaj kaj dosti razmišljala. Povrnila sem državi in svoji lastni vesti vse in od tistega hipa, ko sem za seboj zaprla vrata, sem hodila naokrog s čisto vestjo in zaživela sem na novo. Vse sem začela od začetka. Bilo mi je petinštirideset let in bila sem zdrava. Dali so mi karto za vlak do domačega kraja in takoj zjutraj sem sedla na prvi vlak. V teh desetih letih se ni utegnilo dosti spremeniti, vse je bilo še vedno tako kot nekoč. Šla sem do domače bajte, vendar je bilo tam peklenško mraz, okna pa so bila razbita. Bližala se je pomlad, ko so me izpustili, in pomislila sem, da bom že nekako prebila do poletja. Čez okna sem pribila deske in zakurila v štedilniku. Sem pa take sorte, da vse preživim. Nasekala sem drva in zakurila še peč. Vaščani so se verjetno čudili, toda nihče ni prišel vprašat, kdo kuri v koči, bili so previdni z mano. Izba je bila videti kot pekel, vsa razmetana. Verjetno so prihajali sem mulci, poskusili so zažgati gugalnik in razbijali so po posodi. Vse sem pospravila. Kurila sem, sekala drva in pospravila, pa je bilo spet vse dobro. Prvo noč sem prespala na seniku in bilo je dovolj sena, da me ni preveč zeblo. Vmes sem hodila nalagat na ogenj. Naslednje popoldne je bila izba že topla. Lahko sem spustila zadrgo na bundi in sedla. Prišla je pomlad in prestavila sem hlevska okna v hišo. Hiška je bila videti spet dokaj spodobna. Vaščanov ni bilo blizu, a tudi sama nisem rinila nikamor. Pomoči ni bilo od nikoder, komaj sem dobila hrano v trgovini. Na socialnem skrbstvu so mi dajali podporo, ker me niso hoteli vzeti nazaj v tovarno. Ko je poletje minilo in sem prodala vse jagode, sem pomislila, da tako, hudiča, vendarle ne bo šlo naprej. Saj bom še znorela, če ne bom mogla z nikomer govoriti. Tam v Hmeenlinni se je vedno kdo pogovarjal z menoj, tu v domači vasi pa mi še na cesti ni nihče odzdravil, kaj šele, da bi me ogovoril. Pomislila sem, da takšno življenje ni za nikamor. Odšla sem na socialno skrbstvo in prosila uradnico, naj mi napiše vozovnico za vlak proti jugu, in napisala jo je. Požgala sem kočo in odšla. Še dobro, da sem jo skurila, se mi nikdar več ne bo treba vračati. Z vlaka sem izstopila v Tampereju in odkorakala v neki čistilni servis. Šefa, ki je tam postopal v obleki, sem prosila za službo. Vzel me je. Naselila sem se v samskem domu za ženske in od tam nekaj mesecev hodila v službo! Hudičevo dobro znam čistiti, saj sem bila od nekdanj vajena trdo delati. Nikoli se nisem bala garanja. Pred zimo so mi

dodelili neko barako za železniško postajo in tam sem živela kakšna tri leta. Čistila sem, varčevala denar in si uredila svoje lastno gospodinjstvo. V Tampereju sem se vedno počutila dobro. Z menoj so ravnali kot s človekom, sodelavci in sosedje so radi pokramljali z menoj, saj niso vedeli o meni ničesar. Jim tudi ni bilo treba vedeti, da sem bila nekoč tako trdne volje, da sem moža spravila ob življenje, čeprav sem drobna ženska. Bila sem snažilka pri tistem podjetju, dokler nisem lani šla v pokoj. Dvajset let sem pomivala tla in živela, kot se spodobi za človeka. Medtem so mi odpovedali tisto barako in od mesta sem dobila tole enosobno stanovanje v najem. Saj nisem mogla živeti na snegu in hoditi v službo. Verjetno je tudi šef zinil kakšno besedo zame. Bila sem njihova najboljša delavka in tega se je zavedal. Verjetno je telefoniral mestnim gospodom, naj mi dajo stanovanje, ali pa ni, kdo bi vedel. Dobila sem torej stanovanje in ga res lepo opravila. Prijetno mi je zdaj v pokoju, še posebno, odkar sem vzela Murija, s katerim se imava res lepo. Sedežno garnituro imam, prenosni televizor in radio tudi. Pa vse polno drobnarije. Plastične rože, stekleni konjički, nešteto prtičkov. Še spomnim se ne več na Meenlinna in na to, da sem nekoč zabodla v trebuh tistega prekletega pijanca. Nočem več razmišljati o tem, še posebno zdaj ne, ko imam stanovanje in čas sama zase in celo za popoldanski ples.

Prevedla in spremno opombo napisala **Jelka Ovaska Novak**

Rosa Liksom je psevdonim pisateljice **Anni Ylvaara**, rojene leta 1958 na Finskem. Študirala je antropologijo v Helsinkih in Kopenhagenju, potem družbene vede v Moskvi. Delala je kot prodajalka, natakarka in novinarka. Zdaj živi v Helsinkih.

Rosa Liksom prav tako spretno opisuje helsinško podzemlje kot laponsko podeželje. Je mojstrica kratkih zgodb, od katerih vsaka vsebuje snov za roman. Njena najbolj znana dela so *Na postaji neke noči* (1985), *Pozabljeni trenutek* (1986), *Vmesna postaja Gagarin* (1987), *Go, Moskva, go* (1988), *Raji prazne poti* (1989). Na sporedu Televizije Ljubljana je bila pred leti njena drama *Kje je veliki Sever?*. Več njenih knjig je prevedenih v skandinavske jezike, zadnji čas jo prevajajo tudi v angleščino. Dobila je niz nagrad, med drugim državno literarno nagrado za leto 1986. Tri zgodbe brez naslova so iz zbirke *Raji prazne poti*.